

Małgorzata Boba
Maria Michłowicz
Okręgowa Komisja Egzaminacyjna
w Krakowie

PROPOZYCJA WYKORZYSTANIA ANALIZY JAKOŚCIOWEJ WYNIKÓW EGZAMINU GIMNAZJALNEGO W CZĘŚCI HUMANISTYCZNEJ W PLANOWANIU PROCESU DYDAKTYCZNEGO

Autorki akcentują wagę „komentarza kryterialnego” przy ocenianiu osiągnięć ucznia. Uważają, że komentarz do szkolnej oceny powinien być skonstruowany podobnie jak schemat punktowania zadania otwartego i wskazywać uczniowi, jaki czynności opanował, a jakich – nie. Artykuł zawiera także porównanie wyników trzech zadań, dotyczących sztuki dla uczniów ze szkół z różnych środowisk.

WSTĘP

Egzamin zewnętrzny ma charakter doniosły. Już samo określenie *doniosły* zastosowane w nazwie podkreśla jego wyjątkowy charakter, na który składa się wiele cech wynikających ze sposobu jego przeprowadzania. Zastosowanie w narzędziu przygotowanym specjalnie dla potrzeb egzaminu zewnętrznego zadań opracowanych zgodnie ze standardami wymagań egzaminacyjnych, a co za tym idzie z *Podstawą programową kształcenia ogólnego*, zapewnia porównywalność wymagań, ale również umożliwia diagnozę osiągnięć edukacyjnych dotyczącą umiejętności niezbędnych w dalszych etapach kształcenia i w życiu codziennym każdego człowieka. Pozwala na uzyskanie niezwykle ważnej informacji zwrotnej sumującej osiągnięcia nie tylko ucznia, ale również umożliwiającej weryfikację przyjętych przez szkołę metod kształcenia. Dzięki dostarczaniu porównywalnej w skali całego kraju informacji o osiągnięciach uczniów egzaminu zewnętrznego niosą niepowtarzalną okazję do takiego planowania procesu dydaktycznego, który będzie służył podniesieniu jakości kształcenia na poziomie:

- szkół mieszczących się w obrębie danej jednostki administracyjnej,
- indywidualnych potrzeb szkoły,
- możliwości danego zespołu klasowego,
- indywidualnych potrzeb ucznia.

W naszej pracy pragniemy zaprezentować tylko niektóre propozycje wykorzystania analizy jakościowej wyników egzaminu zewnętrznego w celu świadomego planowania procesu dydaktycznego. Zostały one opracowane na podstawie informacji, którą OKE w Krakowie przekazała do wszystkich gimnazjów oraz organów prowadzących i nadzorujących szkoły, a dotyczącej łatwości poszczególnych zadań. Formułowane w tym artykule hipotezy dotyczą wyników całej populacji, uwzględniają uwarunkowania środowiskowe oraz odwołują się do

wyników konkretnych szkół. Analizie zostały poddane zadania otwarte zastosowane w arkuszu egzaminacyjnym dla gimnazjum z przedmiotów humanistycznych *Lądy archeologów* na egzaminie przeprowadzonym w maju 2002 r.

1. ROLA ANALIZY JAKOŚCIOWEJ OGÓLNYCH WYNIKÓW EGZAMINU ZEWĘTRZNEGO W PLANOWANIU PROCESU DYDAKTYCZNEGO

W planowaniu procesu dydaktycznego ogromną rolę odgrywa informacja na temat łatwości poszczególnych zadań zastosowanych podczas egzaminu doniesłego na terenie całego obszaru objętego działalnością danej okręgowej komisji egzaminacyjnej. Wyniki tak dużej populacji uczniów (w przypadku OKE w Krakowie – dotyczą one prawie 122 tysięcy zdających) pozwalają zdiagnozować najważniejsze potrzeby w zakresie kształcenia umiejętności dotyczących grupy przedmiotów lub jednego przedmiotu oraz umiejętności o charakterze ponadprzedmiotowym, które warto utrwalac w ramach ćwiczeń oraz badać podczas egzaminów powszednich w całym procesie kształcenia z uwzględnieniem wszystkich programów nauczania.

Jakie wnioski odnośnie metod kształcenia można sformułować po przeanalizowaniu wyników egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej przeprowadzonego w maju dla całej populacji uczniów w szkołach województw: lubelskiego, małopolskiego i podkarpackiego?

Jako pierwsze spostrzeżenie nasuwa się refleksja, że uczniowie powinni być wdrażani do podejmowania działań odpowiadających na bardzo precyzyjne i konkretne wymagania stawiane im przez przyjęty system oceniania. Umiejętność właściwego odczytania komunikatu dotyczącego oczekiwań nadawcy w sytuacji egzaminacyjnej jest podstawowym warunkiem sukcesu egzaminacyjnego. W tym zakresie ważne jest, aby uczeń nie tylko właściwie zrozumiał polecenie, ale również potrafił określić, jaką umiejętnością lub zakresem wiedzy powinien posłużyć się, aby znaleźć rozwiązanie dla konkretnego zadania.

Pierwszym krokiem do kształtowania tak ważnej w dalszym życiu ucznia sprawności jest zapoznanie go poprzez nie tylko zaprezentowanie, ale przede wszystkim dokładne omówienie obowiązującego w zakresie danego przedmiotu systemu oceniania (PSO). Z uwagi na motywujący charakter PSO należy pamiętać, że uczeń jest w takim samym stopniu zainteresowany znajomością zasad oceniania, jak nauczyciel. O ile w przypadku nauczyciela system oceniania służy diagnozie przyjętych metod nauczania i ich weryfikacji, o tyle w przypadku ucznia ma on na celu wspieranie samooceny oraz nabywanie niezbędnej w życiu świadomości własnych umiejętności w zakresie wykorzystywania zdobytej wiedzy. Świadomość tę uczeń powinien nabywać nie tylko jednorazowo, ale musi mieć ją utrwalaną w każdej sytuacji, w której podlega procesowi oceniania.

Wyniki egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej oraz przykłady niektórych prac świadczą o tym, że niejednokrotnie w szkolnej rzeczywistości bagatelizowana jest rola tak ważnego w procesie oceniania komentarza do oceny. Tymczasem, podobnie jak standardy wymagań egzaminacyjnych powinny być wpisane w planowanie programów dydaktycznych, tak umiejętności i wiedza w nich określone powinny zostać uwzględnione w wewnątrzszkolnym systemie oceniania a uszczegółowione w przedmiotowym systemie oceniania. Dzięki uszczegóławianiu umiejętności zapisanych w sposób syntetyczny (ze względu na międzyprzedmiotowy charakter egzaminu) w standardach poprzez każdorazowe uzasadnienie oceny, uczeń ma szansę poznać stopień opanowania konkretnych wymagań egzaminacyjnych. Warto pamiętać, że w przypadku niektórych zadań komentarz kierowany przez nauczyciela do ucznia nie może dotyczyć się jedynie do tych umiejętności, które zapisane zostały w standardach, ale powinien uwzględniać również te z nich, które z racji swego charakteru nie mogą podlegać zewnętrznemu systemowi oceniania, a są zapisane w

Podstawie programowej kształcenia ogólnego i obowiązującym w danej szkole Wewnątrzszkolnym Systemie Oceniania (WSO).

Pewną pomocą w komentowaniu oceny szkolnej wynikającej z PSO, może być przyjęcie modelu kryterialnego uzasadnienia. Owa kryterialność nie musi bazować na systemie punktowym wymagającym przeliczania punktów na oceny (choć są szkoły, które z powodzeniem wykorzystują model punktowy), ale powinna polegać na każdorazowym przekazaniu uczniowi informacji zwrotnej o stopniu opanowania poszczególnych umiejętności w trakcie dokonywania oceny. Zasada ta wydaje się szczególnie niezbędna w przypadku poleceń, które kumulują w sobie większy zakres badanych umiejętności i wymagają rozbudowanego kształtu językowego w celu przekazania informacji na temat wymagań stawianych uczniowi.

Rozmowy z egzaminatorami oceniającymi prace po egzaminie gimnazjalnym, weryfikacja prac przez nich ocenionych ukazały znany od dawna problem niezrozumienia poleceń zamieszczonych w zadaniach egzaminacyjnych. Potwierdza ten fakt analiza łatwości poszczególnych czynności w tak złożonym pod względem wymagań poleceniu, jakim było zadanie 29. w zamieszczonym w zestawie z przedmiotów humanistycznych - *Lądy archeologów*.

Konstruktorzy testu wyraźnie określili w poleceniu wymagania, którym powinien sprostać uczeń w zakresie realizacji tematu:

Warto poznawać dorobek naszych przodków. Napisz rozprawkę, w której ustosunkujesz się do tej opinii. Odwołaj się do trzech przykładów osiągnięć cywilizacyjnych (jednego z arkusza i dwóch własnych).

Tak sformułowanemu poleceniu odpowiadały przyjęte i obowiązujące kryteria m. in. w zakresie realizacji tematu:

- tekst we fragmentach zgodny z tematem – 1 p.
- przywołanie przykładu z arkusza – 1 p.
- posłużenie się tym przykładem w celu uzasadnienia tezy – 1 p.
- podanie dwóch własnych przykładów – 1 p.
- posłużenie się co najmniej jednym z nich do uzasadnienia tezy – 1 p.

Trzecioklasiści przystępujący do egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej nie mieli na ogół trudności z pobieżnym zrozumieniem tematu. Aż 83% uczniów zredagowało teksty we fragmentach będące zgodne z tematem. Dane dotyczące łatwości pozostałych kryteriów świadczą jednak o tym, że uczniowie na ogół nie potrafili określić umiejętności wynikających z zapisu polecenia. Wprawdzie 60% uczniów przywołało przykład z tekstu źródłowego, za pomocą którego można uzasadnić postawioną w temacie zadania tezę, jednak tylko 47% całej populacji potrafiło wykorzystać podany przykład w celu uzasadnienia tezy. Analiza powyższego kryterium w przypadku uczniów przystępujących do egzaminu gimnazjalnego na terenie działalności OKE w Krakowie musi być jeszcze uzupełniona o informację, że we wcześniejszych badaniach kompetencji uczniowie VIII klas szkół podstawowych redagowali dłuższe wypowiedzi pisemne właśnie na podstawie tekstów źródłowych. Stąd odwołanie do tekstu źródłowego w przypadku uczniów województwa małopolskiego mogło mieć charakter czysto mechaniczny, wynikający z utrwalenia nawyku korzystania z materiału źródłowego zamieszczonego w arkuszu podczas ćwiczeń przygotowujących do egzaminu zewnętrznego, a niekoniecznie z dogłębnej analizy polecenia pod względem określonych w nim wymagań.

Fakt ten wydaje się potwierdzać realizacja kolejnego kryterium. Tylko co drugi uczeń potrafił podać dwa przykłady osiągnięć cywilizacyjnych spoza tekstu źródłowego i wykorzystać je w celu uzasadnienia tezy.

Polecenie do zadania 29. wymagało od uczniów wykazania się nie tylko umiejętnościami, ale również konkretną wiedzą. Należy więc przyjąć, że istniała pewna grupa uczniów, która nie podała przykładu osiągnięcia cywilizacyjnego spoza testu ze względu na brak wiedzy na ten temat. Jednak analiza punktacji przyznanej uczniom za poszczególne kryteria w

zakresie realizacji tematu pozwala również na sformułowanie hipotezy dotyczącej braku świadomości wśród uczniów, że zapisy w poleceniu dotyczą kryteriów oceny, czyli możliwości uzyskania lub utraty punktu.

Odgrywający ważną rolę w ramach WSO przedmiotowy system oceniania może zatem sprawniej funkcjonować, jeżeli zapisy w nim umieszczone będą miały charakter kryterialny, określający, co uczeń potrafi zrealizować. Taka forma zapisu ułatwi nauczycielowi redagowanie informacji zwrotnej dla ucznia o jego osiągnięciach lub brakach oraz pozwoli na podjęcie działań zarówno przez ucznia, jak i przez nauczyciela, zmierzających do podniesienia poziomu kształcenia i samokształcenia. Takie zapisy pomogą nauczycielowi w redagowaniu wartościowych dla niego i dla ucznia informacji zwrotnych po ocenie pracy stanowiącej rozwiązanie konkretnych zadań.

Dzięki kryterialnemu charakterowi komentarza uzasadniającego ocenę, nauczyciel może wyeliminować błędy zawarte w poleceniu oraz modyfikować polecenia w taki sposób, aby rzeczywiście badały one umiejętności wybrane przez nauczyciela dla danych potrzeb oraz przekazywały uczniowi zrozumiałe komunikaty o stopniu zrealizowania umiejętności określonych w poleceniu. Wprowadzenie kryterialności do szkolnej codzienności pozwoli konsekwentnie i stale diagnozować osiągnięcia ucznia oraz metody nauczania przyjęte przez nauczyciela danego przedmiotu. Dyscyplinuje pracę nauczyciela i ucznia oraz umożliwi dokonanie bieżącej modyfikacji przyjętych metod nauczania.

A oto przykład tematu zadania ze szkolnej codzienności, które może zostać opatrzone kryterialnym komentarzem kierowanym jako informacja zwrotna dla ucznia:

W czasie wakacji odkryłeś ciekawy zabytek. Opisz go tak, aby zachęcić innych do jego poznania.

Wymagania stawiane uczniowi w tak sformułowanym poleceniu mogą przekładać się na następujące czynności podlegające ocenie jego pracy w zakresie realizacji tematu:

- przedstawienie sytuacji „odkrycia zabytku,”
- opis zabytku,
- opis wrażeń wyniesionych z kontaktu z dziełem sztuki,
- wymienienie wartościowych szczegółów,
- słownictwo oceniające.

Wskazanie wyżej wymienionych kryteriów w komentarzu kierowanym do ucznia po ocenie jego pracy pozwoli mu uświadomić sobie, które z elementów polecenia zostały w jego wypowiedzi pominięte oraz zmusi do zastanowienia się, jak szczegółowo zanalizował polecenie pod względem wymagań określonych w temacie zadania. Oczywiście recenzja pracy nie powinna ograniczać się do sposobu realizacji tematu, ale musi również uwzględniać kompozycję pracy oraz poprawność językową, czyli te elementy, do których w rzeczywistości szkolnej najczęściej ogranicza się komentarz kierowany do ucznia.

Warto zastanowić się również nad formą informacji zwrotnej w celu troski o jej najbardziej funkcjonalny charakter. Być może dla uczniów bardziej czytelny będzie zapis w punktach poszczególnych umiejętności od recenzji w postaci tekstu ciągłego. Można kryteria oceny umieścić w tabeli, w której stopień opanowania umiejętności będzie skalowany punktowo lub wartościująco.

Z analizy łatwości poszczególnych czynności badanych poprzez zastosowanie zadań rozszerzonej odpowiedzi w egzaminie próbnym i w egzaminie właściwym w roku szkolnym 2001/2002 wynika, że istnieje grupa czynności opanowanych przez uczniów najslabiej. Nikła zmiana w zakresie wartości łatwości tych czynności między egzaminem próbnym,

a właściwym potwierdza fakt znany z doświadczenia nauczyciela, że są to sprawności, których uczeń nie nabędzie w ramach ćwiczeń zaplanowanych dla potrzeb jednego semestru czy roku szkolnego, ale wymagają one konsekwentnego realizowania w ramach procesu dydaktycznego w całym etapie kształcenia. W przypadku umiejętności badanych za pomocą zadań otwartych te najslabiej opanowane dotyczą poprawnego posługiwania się językiem polskim w zakresie reguł gramatycznych oraz ortograficznych i interpunkcyjnych.

Tabela 1. Porównanie łatwości czynności związanych z redagowaniem zadania RO w egzaminach zewnętrznych w roku szkolnym 2001/2002

Egzamin gimnazjalny w części humanistycznej	Łatwości poszczególnych czynności		
	Redagowanie wypowiedzi poprawnej pod względem językowym	Redagowanie wypowiedzi poprawnej pod względem ortograficznym	Redagowanie wypowiedzi poprawnej pod względem interpunkcyjnym
Październik 2001	0,18	0,16	0,18
Maj 2002	0,20	0,24	0,26

Oczywiście, mało jest osób, które współcześnie wypowiadają się bez naruszenia tych reguł w najdrobniejszym chociaż zakresie. Zestawienie powyższych danych dowodzi jednak, że warto podnosić poziom kształcenia w zakresie najslabiej opanowanych czynności.

Kryteria egzaminacyjne obowiązujące uczniów są zawsze jasno określone i wymagają odpowiedniej dyscypliny wypowiedzianej od zdającego. Wśród problemów, jakie uświadomiły egzaminy zewnętrzne w części humanistycznej, najbardziej istotną wydaje się umiejętność jasnego precyzowania myśli. Aby uczeń mógł się poprawnie posługiwać językiem polskim w celu wyrażania swoich myśli stanowiących odpowiedź na dane polecenie, powinien:

- mieć świadomość oczekiwań określonych w poleceniu (istotną rolę odgrywa tu wyżej wspomniany komentarz w informacji zwrotnej),
- znać reguły językowe,
- posiadać odpowiednią wiedzę w zakresie poruszanego tematu (niekoniecznie zdobytą w trakcie edukacji, ale również po przeanalizowaniu tekstów źródłowych).

Warto utralać w ramach procesu dydaktycznego następujące zasady redagowania odpowiedzi:

- wiem, co powinienem przekazać (wybór odpowiednich treści dotyczących tematu zapisanego w poleceniu);
- wiem, w jaki sposób przekazać informację:
 - odczytuję i identyfikuję formę wskazaną w poleceniu (zapisz w jednym zdaniu, za pomocą równoważników zdań, napisz ogłoszenie, rozprawkę, itp.),
 - wybieram odpowiednie środki językowe,
- redaguję odpowiedź:
 - koryguję odpowiedź w świetle obowiązujących reguł językowych.

Opisane czynności są trudne i wiadomo, że nie wszyscy uczniowie będą w stanie je opanować w zakresie pozwalającym na odniesienie sukcesu egzaminacyjnego. Rozmowy z uczniami, zestawienie wyników egzaminu z ocenami końcoworocznymi oraz analiza prac uczniowskich przez egzaminatorów pozwalają stwierdzić, że w niektórych szkołach nadal pokutuje styl nauczania, w którym o ocenie ucznia nie decyduje jakość wypowiedzi, ale ilość zapisanych linijek, natomiast w przypadku strony językowej wypowiedzi brak umiejętności dostosowania środków językowych i stylu do określonej w temacie formy. Stąd w rozprawce redagowanej przez ucznia pojawiają się: sformułowania o charakterze metaforycznym, wieloznaczne związki wyrazowe, kolokwializmy, które wymagają dużo większej umiejętności po-

prawnego stosowania reguł językowych oraz większej dojrzałości niż ta, jaką prezentuje przeciętny gimnazjalista. W odpowiedziach zredagowanych do zadań krótkiej odpowiedzi występują natomiast sformułowania, które muszą być oceniane na podstawie domysłów, „co autor miał na myśli.”

Dyscyplinowanie wypowiedzi ucznia zarówno pod względem treściowym, jak i językowym wydaje się najbardziej pilną potrzebą współczesnego gimnazjum w zakresie kształcenia humanistycznego. Nie można w tym przypadku posługiwać się często pojawiającym się argumentem dotyczącym niszczenia indywidualności młodego człowieka. Utrwalenie podstawowych umiejętności może jedynie wspomóc ucznia w realizowaniu zadań w sposób oryginalny, odbiegający od schematycznych rozwiązań. Duże znaczenie w tym zakresie ma komentarz uzupełniający ocenę pracy ucznia, który może wspomóc jego przygotowanie do precyzyjnego redagowania odpowiedzi nie tylko w zakresie treści, ale również pod względem poprawności językowej. W codziennej pracy nauczyciela warto zadać sobie trud podpowiedzenia uczniowi w komentarzu lub ćwiczeniach opracowanych na podstawie najczęściej powtarzających się błędów trafniejszych i bardziej precyzyjnych rozwiązań dotyczących doboru środków językowych zarówno w przypadku pojedynczych fragmentów wypowiedzi, jak i w kontekście zwrócenia uwagi na różne ich funkcjonowanie w zależności od formy określonej w poleceniu.

Ze względu na złożony charakter zagadnienia uwarunkowanego między innymi środowiskowo (w niektórych typach środowisk mogą pojawić się błędy mające odmienny charakter niż w innych) warto wykorzystać w celu modyfikacji przyjętych metod kształcenia doświadczenia egzaminatorów, którzy w ramach swej pracy w maju 2002 mieli okazję oceniać dość dużą liczbę prac pochodzących z innej szkoły, innego powiatu.

2. UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE

W chwili wprowadzania w życie reformy oświatowej wiele razy poruszano kwestie szansy na wyrównanie różnic w poziomie wykształcenia dzieci ze szkół miejskich, wiejskich oraz z dużych miast. Rozmowy z nauczycielami zaangażowanymi jako egzaminatorzy oraz jako osoby przygotowujące uczniów do egzaminu gimnazjalnego świadczą o tym, że owo wyrównywanie szans najczęściej bywa rozumiane jako dostosowanie poszczególnych zadań egzaminacyjnych do możliwości uczniów z różnych środowisk. Tymczasem to analiza jakościowa wyników egzaminu gimnazjalnego stwarza przede wszystkim możliwość podniesienia poziomu kształcenia, a tym samym wyrównania szans młodzieży w procesie edukacji.

Ważną rolę w tym zakresie mogą odegrać organy prowadzące oraz wszelkie instytucje wspierające pracę nauczycieli. Przekazywanie im informacji zwrotnej na temat wyników egzaminów zewnętrznych i opracowywanie analizy jakościowej tych wyników pozwala na wyciąganie wniosków dotyczących przyjętych metod kształcenia oraz akcentowanych w procesie dydaktycznym treści nauczania.

W celu analizy roli uwarunkowań środowiskowych wybrano losowo 30 szkół z miejscowości poniżej 10 tysięcy mieszkańców z województwa lubelskiego, małopolskiego i podkarpackiego. Placówki te dysponują podobnymi warunkami: są często jedynym gimnazjum w gminie, mają liczbę uczniów wahającą się od 70 do 120, a tym samym liczbę oddziałów od 3 – 5. Porównanie średniej łatwości zadań otwartych w poszczególnych szkołach unoczniało niektóre z problemów młodzieży pochodzącej z miejscowości poniżej 10 tysięcy mieszkańców wynikające między innymi z przyjętych metod kształcenia oraz akcentowania niektórych treści nauczania.

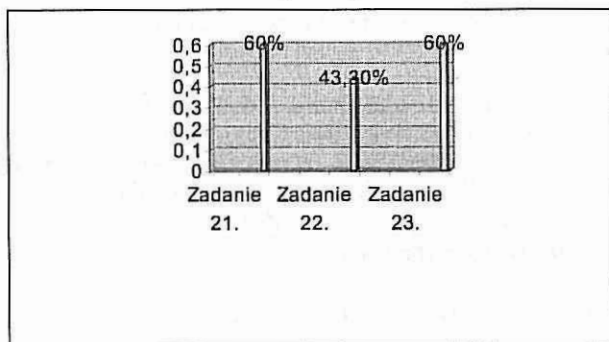
Analiza wskaźnika łatwości poszczególnych zadań otwartych względem wartości tego kryterium dla gminy, powiatu i województwa ukazuje ogromne dysproporcje między szkołami w obrębie poszczególnych jednostek administracyjnych nie tylko w zakresie redagowania

dłuższych wypowiedzi, ale również w nauczaniu rozwijającym umiejętność odczytywania tekstu ikonograficznego oraz przyswajania informacji z dziedziny szeroko pojętej sztuki i historii kultury.

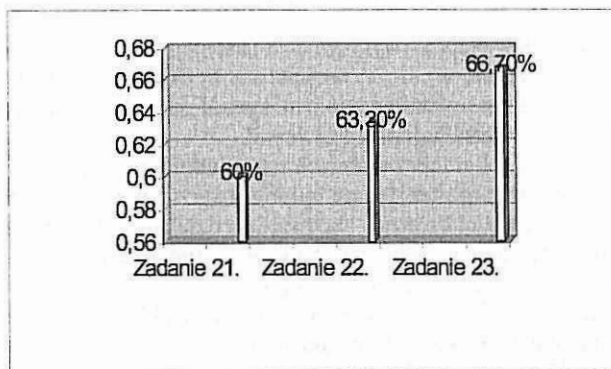
Problemy uczniów ze szkół z małych miejscowości można zdiagnozować poprzez analizę wyników z egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej dotyczących trzech zadań:

- zad. 21. - *Siedzące postacie* (w obrazie G. de Chirico – *Dwóch archeologów*) są podobne do posągów. Wyjaśnij, co świadczy o tym podobieństwie.
- zad. 22. – Dlaczego archeolodzy (na wyżej wymienionym obrazie) nie mają twarzy, a miniatury zabytków przestaniają ich ciała?
- zad. 23. – Na trzech fotografiach przedstawiono przykłady dzieł nawiązujących do sztuki egipskiej, greckiej i rzymskiej (piramidę stojącą przed Luwrem w Paryżu, Wielki Łuk w dzielnicy La Defense w Paryżu, Kolumnę Zygmunta III Wazy w Warszawie). Jaką funkcję pełniły w starożytności obiekty architektoniczne, które zainspirowały twórców?

Rysunek 1. Procent szkół z miejscowości o liczbie poniżej 10 tys. mieszkańców z wynikami niższymi od wyników powiatu

Rysunek 2. Procent szkół z miejscowości o liczbie poniżej 10 tys. mieszkańców z wynikami niższymi od wyników województwa

Z przedstawionych wykresów można odczytać, że dla uczniów z większości spośród badanych szkół, zadania od 21. do 23. w arkuszu: *Lądy archeologów* okazały się wyjątkowo trudne. Łatwości wymienionych zadań w przypadku wyników całej szkoły często nie przekraczały poziomu 0,30, a nawet 0,20. Wśród analizowanych szkół znalazła się i taka, w której wyniki zadania 23. nie przekroczyły łatwości 0,00 i taką samą wartość miał wskaźnik dla całej gminy(!).

W celu unaocznienia problemu można porównać liczbę szkół zróżnicowanych środowiskowo (z małych miast – z liczbą mieszkańców do 50 tysięcy, z małych miejscowości oraz dużych miast).

- Z dziesięciu losowo wybranych szkół mieszczących się w małych miastach w 7 uczniowie uzyskali wyniki wyższe od wyników gminy, województwa lub powiatu w zdaniach od 21. do 23.
- Z dziesięciu losowo wybranych szkół z dużych miast:
 - w 5 uczniowie uzyskali wynik wyższy od gminy, powiatu lub województwa w przypadku zad. 21,
 - w 7 uczniowie uzyskali wynik wyższy od gminy, powiatu lub województwa w przypadku zad. 22,
 - w 4 szkołach uczniowie uzyskali wynik wyższy od gminy, powiatu lub województwa w przypadku zad. 23.

Podane dane ulegają znacznym zmianom w przypadku szkół z miejscowości do 10 tysięcy mieszkańców. Podobnie z dziesięciu losowo wybranych szkół:

- w 2 uczniowie uzyskali wynik wyższy od gminy, powiatu lub województwa w przypadku zad. 21. i 23.
- tylko w 1 uczniowie uzyskali wynik wyższy od gminy, powiatu lub województwa w zadaniu 21.

Tabela 2. Liczba szkół z uwzględnieniem uwarunkowań środowiskowych, których wyniki w przypadku zad. 21., 22., 23. są wyższe od wyników w gminie, powiecie lub województwie

	Wynik szkoły wyższy do wyniku gminy, powiatu lub województwa		
	Zad. 21.	Zad. 22.	Zad. 23.
Liczba szkół spośród 10 losowo wybranych z małej miejscowości	2	1	2
Liczba szkół spośród 10 losowo wybranych z małego miasta	7	7	7
Liczba szkół spośród 10 losowo wybranych z dużego miasta	5	7	4

Powyższa analiza upoważnia do wyciągnięcia następujących wniosków:

1. W szkołach mieszczących się w miejscowościach z liczbą poniżej 10 tysięcy mieszkańców wydaje się koniecznym uwrażliwienie nauczycieli na realizowanie zagadnień umożliwiających wprowadzenie korelacji przedmiotowej.
2. Młodzież ze szkół w małych miejscowościach ma utrudniony kontakt z dziełami sztuki – zwłaszcza bezpośredni. Dlatego też dobrze byłoby stwarzać w procesie edukacji sytuacje, w których ten brak możliwości częstego obcowania z dziełami sztuki zostanie zrekompensowany przyjętymi przez nauczyciela metodami pracy (np. praca z reprodukcją, ilustracją książkową, zdjęciem, pokaz filmu dydaktycznego)
3. Warto akcentować w treściach nauczania rolę dzieł sztuki, ich znaczenie dla kultury i tradycji dorobku cywilizacyjnego własnego narodu.

Nauczyciele szkół mieszczących się w małych miejscowościach mają bardzo trudne zadanie. Często rzeczywistość, w jakiej pracują, stawia przed nimi konieczność wyboru: czy nauczyć ucznia poprawnie czytać i pisać, czy rozwijać jego twórczą aktywność. Dylemat ten wydaje się opierać na pytaniach retorycznych, gdyż ze względu na konieczność podjęcia przez ucznia dalszej edukacji niezbędne jest posiadanie przede wszystkim podstawowych umiejętności. Warto jednak pamiętać, że w dobie reformy niejednokrotnie w danej gminie nie ma szkoły ponadgimnazjalnej, do której może uczęszczać uczeń. Szkoły takie często miesz-

czą się w miastach powiatowych. Duże dysproporcje między wynikami szkoły, a wynikami w danym powiecie są zatem niepokojące, gdyż świadczą o tym, że wielu spośród uczniów danej szkoły ze względu na brak określonych umiejętności nie będzie mogło podjąć nauki w wybranej (często wymarzonej) szkole lub też nie będzie osiągało w wybranej szkole ponadgimnazjalnej wyników odpowiadających ich możliwościom. Dodatkowym argumentem przemawiającym za zaktywizowaniem metod pracy z uczniami w szkołach z małych miejscowości jest fakt, że wśród badanych szkół znajdują się i takie, które stanowią przysłowiowy wyjątek potwierdzający regułę. Wyniki egzaminu pozwalają nauczycielom z tych szkół przeżywać chwilę niemałej satysfakcji, gdyż porównanie wyników egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej wyraźnie uwidocznia wyższe wartości łatwości większości z zadań otwartych od średniej łatwości tych samych zadań w gminie powiecie, a nawet w województwie.

Na podstawie analizy jakościowej wyników egzaminu zewnętrznego dla całego powiatu można więc opracować wykaz wniosków do planowania procesu dydaktycznego w gimnazjum, które pomogą nauczycielom wdrażać metody pozwalające na podniesienie jakości kształcenia w ich szkole.

3. INFORMACJA O WYNIKACH EGZAMINU ZEWNĘTRZNEGO A PODNOSZENIE JAKOŚCI PRACY SZKOŁY

Wyniki egzaminu zewnętrznego są jednym z wielu kryteriów oceny pracy szkoły, ale w opinii środowiska lokalnego – zwłaszcza rodziców - często odgrywają najważniejszą rolę. Dlatego ich odpowiednia analiza może mieć duże znaczenie w budowaniu dobrego imienia szkoły. „Informacje o rezultatach z egzaminu wraz z innymi danymi zgromadzonymi w ciągu (...) trzech lat (kształcenia w gimnazjum) mogą dostarczyć podstawy do podjęcia ważkich decyzji, istotnych dla planowania strategicznego w placówce.”¹

Dokładne zbadanie relacji między średnią łatwością poszczególnych zadań w wynikach przekazanych szkole pozwoli na sformułowanie wniosków, dotyczących pracy całego zespołu przedmiotowego, a takie same działania podjęte w przypadku wyników poszczególnych klas umożliwiają modyfikację przyjętych metod nauczania przez poszczególnych nauczycieli.

Ważną rolę w przeprowadzeniu takiej analizy odgrywa ustalenie przyczyn występowania zauważonego zjawiska związanego z niższymi wynikami uczniów danej szkoły w egzaminie zewnętrznym.

Tabela 3. Wyniki szkoły XYZ z uwzględnieniem łatwości zadań otwartych

	Średnia łatwość								
	Zad.21.	Zad.22.	Zad.23.	Zad.24.	Zad.25.	Zad.26.	Zad.27.	Zad.28.	Zad.29.
Szkoła XYZ	0,20	0,26	0,15	0,59	0,22	0,58	0,69	0,65	0,48
Gmina	0,20	0,26	0,15	0,59	0,22	0,58	0,69	0,65	0,48
Powiat	0,30	0,35	0,30	0,74	0,40	0,52	0,59	0,60	0,44
Województwo	0,30	0,37	0,27	0,74	0,39	0,54	0,60	0,57	0,45
OKE w Krakowie	0,31	0,34	0,28	0,72	0,40	0,52	0,60	0,59	0,47

Analiza wyników zamieszczonych w powyższej tabeli stwarza możliwość sformułowania hipotez dotyczących zarówno przygotowania uczniów tej szkoły do egzaminu gimnazjalnego, jak i scharakteryzowania przyjętych przez nauczycieli metod kształcenia.

¹ M.K. Szmigel. H. Szaleniec, *Egzaminy zewnętrzne*, Kraków 2001, s.12.

powiatu, województwa czy całego obszaru objętego działalnością OKE w Krakowie. Wszystkie zadania badające umiejętności z I obszaru standardów mają średnie łatwości niższe niż odpowiednie wskaźniki dla powiatu i województwa, a nawet całego obszaru. Warto więc zastanowić się nad dostosowaniem metod pracy w taki sposób, aby umożliwiły uczniom harmonijny rozwój w zakresie umiejętności charakterystycznych dla przedmiotów humanistycznych.

- Proporcjonalnie niskie średnie łatwości zadań: 23., 24. i 25. mogą świadczyć o tym, że uczniowie nie mają utrwalonej podstawowej wiedzy z zakresu przedmiotów humanistycznych (nie znają cech charakterystycznych dla sztuki antycznej, nie znają pojęcia metafory, nie potrafią wyszukać informacji w tekście na zadany temat). Warto zmodyfikować zatem metody nauczania, a przede wszystkim oceniania, aby uwzględniały one w większym stopniu umiejętności związane z odnoszeniem się do praktyki zdobytej wiedzy w ramach nauczania przedmiotów humanistycznych.
- Niska średnia łatwość zadań 21., 22., 23 upoważnia do sformułowania postulatu zwrócenia uwagi na większą korelację przedmiotową na zajęciach z języka polskiego i sztuki oraz zaktywizowania metod polegających na pracy z różnego typu tekstami ikonograficznymi.

Zestawienie wyników tej szkoły z wynikami osiąganymi przez uczniów w gminie pozwalają na wysunięcie hipotezy, że jest to jedyne gimnazjum w tej gminie. Uczniowie nie mają więc szansy wyboru innej szkoły. Tym bardziej warto zatem zadbać o jakość kształcenia oraz modyfikację przyjętych metod nauczania w celu wyrównania szans młodzieży uczącej się w tej placówce. Może warto również zastanowić się nad wprowadzeniem w rzeczywistość szkoły XYZ zasad zdrowej rywalizacji (np. opracowanie konkursów przedmiotowych czy międzyprzedmiotowych w zakresie przedmiotów humanistycznych).

Każda szkoła ma swoje indywidualne potrzeby, dlatego to przede wszystkim nauczyciele mogą dokonać trafnej analizy wyników egzaminu swoich uczniów.

Oto przykład wyników kolejnej szkoły – tym razem z małego miasta:

Tabela 4. Wyniki szkoły ZYX z uwzględnieniem łatwości zadań otwartych

	Średnia łatwość								
	Zad.21.	Zad.22.	Zad.23.	Zad.24.	Zad.25.	Zad.26.	Zad.27.	Zad.28.	Zad.29.
Szkoła ZYX	0,44	0,48	0,28	0,85	0,37	0,63	0,62	0,72	0,54
Gmina	0,37	0,44	0,38	0,81	0,42	0,62	0,64	0,68	0,54
Powiat	0,34	0,40	0,33	0,76	0,39	0,56	0,64	0,59	0,47
Województwo	0,30	0,37	0,27	0,74	0,39	0,54	0,60	0,57	0,45
OKE w Krakowie	0,31	0,34	0,28	0,72	0,40	0,52	0,60	0,59	0,47

Z porównania wyników tej szkoły ze średnią łatwością zadań otwartych dla gminy, powiatu i województwa wynika, że nauczyciele mogą czuć satysfakcję z przygotowania uczniów do egzaminu gimnazjalnego w części humanistycznej. Pomimo że są to uczniowie z niewielkiego miasta zadania egzaminacyjne okazały się dla nich niejednokrotnie łatwiejsze niż dla całej populacji gminy, powiatu czy województwa.

Wśród prezentowanych wyników znajdują się jednak dwa zadania, w przypadku których wartość łatwości jest niższa:

- od łatwości tego zadania dla uczniów w gminie, powiecie - zad. 23.
- od łatwości zadania w gminie, powiecie, województwie i całej populacji - zad. 25.

W celu dokonania diagnozy zagadnienia można się zastanowić, jaką wspólną cechą mają te zadania. Obydwa dotyczą umiejętności z I obszaru standardów – czytania i odbioru tekstów kultury. Analiza poleceń i umiejętności określonych w kartotece umożliwi wskazanie zakresu problemu: trudnymi zadaniami dla uczniów szkoły ZYX okazały się te, których polecenia wymagały od ucznia odwołania się do praktyki zdobytej wiedzy.

Tabela 5. Analiza umiejętności na podstawie polecenia i kartoteki testu

Nr zad.	Treść polecenia	Badana umiejętność	Diagnoza dotycząca potrzeb edukacyjnych
23.	Na trzech fotografiach przedstawiono przykłady dzieł nawiązujących do sztuki egipskiej, greckiej i rzymskiej. Jaką funkcję pełniły w starożytności obiekty architektoniczne, które zainspirowały twórców tych dzieł?	Uczeń przywołuje kontekst historyczny	Zadania, które okazały się trudnymi wymagały od ucznia odniesienia się do konkretnej wiedzy
25.	W opisie pracy archeologów poeta wykorzystał przenośnie. Wypisz z tekstu jedną z nich.	Uczeń dostrzega środki wyrazu.	

Warto się zastanowić, dlaczego tak trudno było uczniom wybrać odpowiednie treści nauczania:

- Czy trzecioklasiści mieli problemy w trakcie procesu uczenia się z przyswajaniem wiadomości właśnie z tego zakresu?
- Czy były to jedyne obszary wiedzy słabo utrwalonej przez uczniów (odpowiedzi na to pytanie może udzielić odpowiednia analiza zadań zamkniętych badających umiejętność odnoszenia się do praktyki zdobytej wiedzy)?
- Jakie przyczyny spowodowały niższy stopień opanowania tej grupy umiejętności?
- Jeżeli problem tkwił w pracy z uczniami zdolnymi, ale mało pracowitymi, to jakimi środkami możemy zachęcić młodzież do systematycznego przyswajania wiedzy?
- W jaki sposób dostosować metody przekazywania i utrwalania wiedzy w środowisku naszej szkoły?

Tabela 6. Wyniki szkoły XXX z uwzględnieniem łatwości zadań otwartych

	Średnia łatwość								
	Zad.21.	Zad.22.	Zad.23.	Zad.24.	Zad.25.	Zad.26.	Zad.27.	Zad.28.	Zad.29.
Szkoła XXX	0,49	0,52	0,73	0,87	0,50	0,83	0,80	0,86	0,69
Gmina	0,37	0,38	0,37	0,72	0,41	0,59	0,65	0,64	0,51
Powiat	0,37	0,38	0,37	0,72	0,41	0,59	0,65	0,64	0,51
Województwo	0,29	0,29	0,26	0,66	0,38	0,49	0,60	0,58	0,45
OKE w Krakowie	0,31	0,34	0,28	0,72	0,40	0,52	0,60	0,59	0,47

Wśród szkół poddanych analizie pod względem wyników egzaminu zewnętrznego znalazły się i takie, których wyniki dają wiele satysfakcji nauczycielom przygotowującym uczniów do egzaminu. Z porównania łatwości poszczególnych zadań otwartych szkoły XXX z łatwością tych zadań dla całej populacji uczniów gminy, powiatu i województwa wynika, że jest to jedna z wiodących placówek w zakresie jakości kształcenia mierzonego wynikami egzaminów zewnętrznych z przedmiotów humanistycznych. Podnoszenie jakości pracy takiej

szkoły w przygotowaniu do egzaminu gimnazjalnego może odbywać się przez zwrócenie uwagi na zadania, które rozwiązał tylko co drugi uczeń (łatwość około 0,50). Porównanie wskaźnika łatwości tych zadań dla całej populacji uczniów z obszaru działania OKE w Krakowie dowodzi, że dla uczniów innych szkół te same zadania (21., 22., 23., 25.) okazały się bardzo trudne lub trudne. Warto się zastanowić, jak przygotować uczniów do rozwiązywania tego typu zadań, jakimi metodami pracować w celu kształcenia i utrwalania umiejętności badanych za pomocą zadań o najniższym wskaźniku łatwości.

Zaprezentowane powyżej sposoby analizy jakościowej wyników egzaminu zewnętrznego mogą stać się jednym z ważnych przedsięwzięć realizowanych konsekwentnie w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli. Mogą również pomóc nauczycielom w dokonywaniu wyboru form doskonalenia zawodowego podejmowanych dla potrzeb planowania procesu kształcenia oraz realizowania jego założeń.

4. ZNACZENIE WYNIKÓW EGZAMINU ZEWNĘTRZNEGO DLA PLANOWANIA PROCESU DYDAKTYCZNEGO W NOWYM ETAPIE KSZTAŁCENIA

„Nauczycielom gimnazjum egzamin pozwoli oszacować, w jakim stopniu szkoła przyczyniła się do rozwinięcia umiejętności każdego z uczniów w porównaniu z wynikami sprawdzianu na zakończenie poprzedniego etapu edukacji.”²

Analiza jakościowa wyników egzaminu zewnętrznego przeprowadzanego na zakończenie poprzedniego etapu kształcenia odgrywa niezwykle istotną rolę nie tylko w charakterze wskaźnika rozwoju uczniów pod względem stopnia opanowania poszczególnych umiejętności, ale również jako kryterium podjęcia określonych decyzji dotyczących planowania procesu dydaktycznego w kolejnym etapie kształcenia.

Nauczyciel danego przedmiotu może zacząć pracę z nowym zespołem klasowym jeszcze przed rozpoczęciem roku szkolnego. Porównanie osiągnięć uczniów uzyskanych na podstawie sprawdzianu pomoże wskazać, które umiejętności związane z przedmiotem nauczanym w gimnazjum są lepiej opanowane, a które wymagają zwrócenia szczególnej uwagi w procesie kształcenia poprzez odpowiednie dostosowanie metod pracy. Weryfikacja dotychczasowego sposobu nauczania opracowana na podstawie analizy wyników egzaminu gimnazjalnego oraz diagnoza potrzeb przyjętych do szkoły pierwszoklasistów pozwala opracować optymalny dla każdego zespołu uczniów model kształcenia. Realizacja tego modelu oraz jego modyfikacja zależnie od aktualnych potrzeb zbadanych za pomocą dobrze funkcjonującego przedmiotowego systemu oceniania rzeczywiście pozwoli określić, „w jaki sposób szkoła przyczyniła się do rozwinięcia umiejętności każdego z uczniów.”

W zacytowanym fragmencie zwrócono uwagę na indywidualizację nauczania. Diagnoza potrzeb edukacyjnych młodzieży wynikająca z analizy osiągnięć uzyskanych w egzaminie sumującym poprzedni etap kształcenia może bowiem dotyczyć nie tylko całego zespołu klasowego, ale przede wszystkim pojedynczego ucznia. Umożliwia zaplanowanie pracy zarówno z uczniem najsłabszym, jak i z uczniem zdolnym – oczywiście jedynie na podstawie wstępnych analiz, których konkretne stwierdzenia zapewne ulegną weryfikacji w procesie nauczania, kiedy nastąpi możliwość porównania wniosków do pracy dydaktycznej wynikających z osiągnięć egzaminacyjnych ze spostrzeżeniami nauczyciela. Czas poświęcony na tak dogłębną analizę jakościową wyników egzaminu zewnętrznego z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb uczniów pozwoli usprawnić pracę nauczyciela poprzez możliwość świadomego planowania procesu dydaktycznego. Być może zaowocuje również poczuciem swobodnego bezpieczeństwa. Umiejętność określenia potrzeb edukacyjnych klasy oraz indywidualnie – każdego ucznia – może również wspomóc tak trudne w dzisiejszych czasach budo-

² Ibidem, s.12.

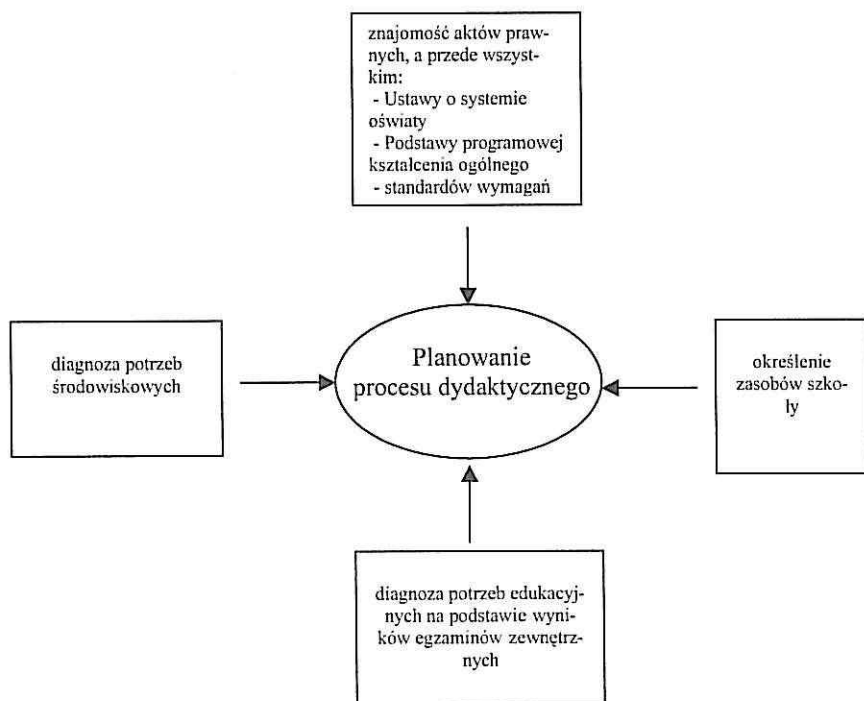
wanie autorytetu zawodowego nauczyciela, a jeżeli zaplanowany między innymi na podstawie wyników egzaminu zewnętrznego proces dydaktyczny przyczyni się do rozwoju młodego człowieka, to sukces edukacyjny będzie polegał także na zwiększeniu poczucia własnej wartości ucznia oraz w równej mierze nauczyciela.

Analiza jakościowa wyników zewnętrznych z poprzedniego etapu kształcenia wydaje się zatem niezwykle cenna na każdym szczeblu edukacji. Warto pamiętać, że świadomie kierując rozwojem poszczególnego ucznia, całego zespołu, każdy nauczyciel dąży do podniesienia jakości pracy swojej szkoły.

ZAKOŃCZENIE

Szkoła jest organizacją uczącą się. Podstawowe zadanie w tym zakresie to planowanie procesu dydaktycznego. Nie jest to łatwe przedsięwzięcie między innymi ze względu na konieczność stałej weryfikacji przyjętych założeń podyktowanych zmianami elementów wpływających na podjęcie decyzji dotyczących metod kształcenia, programów nauczania, przyjęcie określonego modelu wychowywania. Szansę zaplanowania optymalnego dla danej placówki procesu dydaktycznego stwarza wnikliwa analiza umożliwiająca zaobserwowanie zmian czynników mających wpływ na nauczanie w konkretnej szkole.

Rys. 3. Czynniki wpływające na planowanie procesu dydaktycznego

Niezmiernie ważna w przygotowaniu do realizowania tak trudnego zadania, jak planowanie procesu dydaktycznego wydaje się możliwość sformułowania konkretnych wniosków oraz ich konsekwentne wdrażanie. Analiza jakościowa wyników egzaminu zewnętrznego dostarcza niezwykle bogatych informacji o uczniach, pozwala dokonać weryfikacji przyjętych programów nauczania, metod kształcenia, wskazać akcentowane (świadomie lub nie) treści nauczania. To obszerny materiał stanowiący podstawę ewaluacji pracy szkoły w zakresie przyjętego modelu kształcenia.

Zaprezentowane powyżej wybrane propozycje sposobu analizowania wyników egzaminacyjnych zostały opracowane na podstawie tylko jednej informacji dotyczącej osiągnięć uczniów – wskaźnika łatwości zadań. Na pewno na jego podstawie można sformułować jeszcze inne wnioski dotyczące diagnozowania potrzeb edukacyjnych:

- szkół mieszczących się w obrębie danej jednostki administracyjnej,
- konkretnej szkoły,
- możliwości danego zespołu klasowego,
- każdego ucznia.

*Małgorzata Boba
Maria Michłowicz*